

Automatische prijscompensatie en de loon-prijsspiraal

DEEL 1

Jeroen Hinloopen

De coronapandemie is nauwelijks afgekoeld of de oorlog in Oekraïne dient zich aan. Twee belangrijke contexten komen nu samen, een cocktail die zich uitstekend leent voor een behandeling in de klas: ongekend hoge inflatie en de roep om automatische prijscompensatie. In deze bijdrage schets ik een toepassing voor in de klas om deze contexten in samenhang te bespreken. Deze bijdrage is ook gepubliceerd in TEO 1 2023. De praktische uitwerking hieronder, voor in de klas, staat niet in TEO.

De economische bril aanmeten is de didactische uitdaging van iedere economiedocent. Daarbij is de praktijk behulpzaam want kijken door de economenbril is het duiden van steeds weer een andere context met behulp van een beperkt aantal concepten. Zo wordt er voor economiedocenten dagelijks nieuw lesmateriaal gecreëerd: het leven van alledag, van klein naar groot, van het leven van een leerling tot de gebeurtenissen op het wereldtoneel, van micro naar macro (en weer terug).

Context 1: inflatie-ontwikkeling

De inflatie is momenteel ongekend hoog. In figuur 1 staan de laatste cijfers. In de klas kan hierover langs drie lijnen gesproken worden: Waar komt inflatie vandaan? Is inflatie goed of slecht? Kan er iets aan inflatie worden gedaan?

Vorig jaar heb ik een lesbrief over inflatie geschreven waarin deze vragen behandeld worden. Die lesbrief is bij mij op te vragen (stuur daarvoor een berichtje naar J.Hinloopen@uva.nl). Je kunt de lesbrief ook downloaden van de Vecon-website.

Figuur 1: de inflatie in Nederland, per maand, oktober 2012-oktober 2022 (bron: CBS).

Inmiddels is er een bespreekpunt bijgekomen: de berekening van de inflatie. Het CBS heeft recent een studie uitgebracht waarin wordt uitgelegd dat het officiële inflatiecijfer de werkelijke inflatie overschat (CBS, 2022). Die vertekening ontstaat door de sterk gestegen energieprijzen.

Vertekening CPI

Bij de berekening van de consumentenprijsindex (CPI) gebruikt het CBS de meest recente energieprijzen, net zoals ze dat bij alle andere goederen en diensten doet. Alleen zijn die energieprijzen niet voor iedereen van toepassing. Consumenten met een langdurig energiecontract betalen voor gas en elektriciteit een prijs die voor een langere periode vastligt; van een prijsstijging merken zij niks.

Voor de energielasten is de prijs dus een gewogen gemiddelde van de prijs voor consumenten met en zonder een langdurig energiecontract. De vertekening bij de berekening van de CPI ontstaat dan doordat het CBS geen rekening houdt met vaste energiecontracten. Deze vertekening is er altijd al. Alleen heeft dit nauwelijks invloed als energieprijzen niet of nauwelijks veranderen. Maar als energieprijzen sterk stijgen, zoals nu het geval is, ontstaat er een vertekening.

Omvang vertekening CPI

Het CBS heeft een eerste studie gedaan naar de omvang van deze vertekening. Dit is een behoorlijk ingewikkelde som, want je moet voor alle consumenten weten wat voor energiecontract ze hebben. En de vertekening is fors.

Volgens de nieuwe berekeningswijze kwam de inflatie in augustus 2022 uit tussen de 7,5 procent en 9,6 procent, in plaats van de eerder gerapporteerde 12,0 procent. Het CBS verwacht in de zomer van 2023 een aangepaste berekeningswijze voor de CPI doorgevoerd te hebben waarbij er rekening gehouden wordt met de verschillen in looptijd van energiecontracten.

Discussie in de klas

In de klas kan besproken worden wat de gevolgen zijn van deze vertekening. Kunnen vakbonden zich met hun looneisen nog wel baseren op het officiële inflatiecijfer van het CBS? Wat zijn de gevolgen voor de indexatie van pensioenen? Wordt de reële economische groei nog steeds op de juiste manier berekend? En zo verder. Deze discussie laat meteen zien hoe belangrijk de CPI is. Het is een getal dat op veel plaatsen wordt gebruikt en daarmee op veel plaatsen invloed heeft op de (economische) besluitvorming.

Context 2: Automatische prijscompensatie

In reactie op de gestegen inflatie klinkt de roep om automatische prijscompensatie steeds luider. Bij automatische prijscompensatie stijgen de lonen automatisch mee met de inflatie waardoor de koopkracht als vanzelf op pijl blijft. In de jaren 70 was er in Nederland sprake van automatische prijscompensatie. Dat is in de jaren daarna afgeschaft omdat de overheidsfinanciën uit de rails liepen.

In sommige landen bestaat automatische prijscompensatie nog steeds. In België bijvoorbeeld is automatische prijscompensatie gemeengoed, waarbij er wel periodiek gekeken wordt of de ontwikkeling van de lonen niet teveel uit de pas loopt met die van de omringende landen zoals Nederland en Duitsland.

CAO SAVG

Maar recent is ook weer in Nederland de roep om automatische prijscompensatie gehonoreerd. In de nieuwe CAO voor het schilders-, afwerkings-, vastgoedonderhoud- en glaszetbedrijf (SAVG) voor de periode 2021 – 2025 staat bijvoorbeeld te lezen (artikel 28.3 en 28.4):

‘De stijging van de uurlonen in de loonschalen en, indien van toepassing, de FUWA-toeslag, voor de periode 1 januari 2024 tot en met 31 oktober 2025 wordt gekoppeld aan de ontwikkelingen van de CBS consumentenprijsindexcijfer.’ Het is afwachten in hoeverre andere sectoren dit voorbeeld zullen volgen.

Voorstanders

Voorstanders van automatische prijscompensatie wijzen er op dat deze compensatie geen reële loonsverhoging is. Immers, de lonen stijgen niet meer dan de inflatie. Automatische prijscompensatie voorziet er alleen in dat de koopkracht van werknemers niet uitgehold wordt door inflatie. Daar komt bij dat er niet ieder jaar opnieuw onderhandeld hoeft te worden over de loonontwikkeling in relatie tot de ontwikkeling van de inflatie. Dat scheelt tijd en gedoe. In economenjargon: de transactiekosten worden verlaagd.

Tegenstanders

Tegenstanders van automatische prijscompensatie waarschuwen voor het ontstaan van een loon-prijs spiraal: de situatie waarbij prijsstijgingen en loonsverhogingen elkaar snel opvolgen waarbij de ene verhoging de andere uitlokt. Want bij automatische prijscompensatie stijgen de kosten voor werkgevers, een kostenstijging die ze (deels) doorberekenen in hun prijzen (Hinloopen, 2022a). Daarnaast wakkert een hoger loon de vraag aan waardoor prijzen nog meer stijgen (Hinloopen, 2022b).

Toepassing

De toepassing in de klas kan zich richten op de voor- en nadelen van automatische prijscompensatie. Daarbij speelt de afwentelingsparadox (Hinloopen, 2022a) en de marktmachtmultiplier (Hinloopen, 2022s) een rol. Want de mate waarin kostenstijgingen doorberekend worden in de prijzen is afhankelijk van de mate waarin aanbieders beschikken over marktmacht. En marktmacht beïnvloedt ook de mate waarin prijzen stijgen bij een vraagtoename.

Zo kan de toepassing zich verder richten op het gebruik van concepten: lokt automatische prijscompensatie een loon-prijs spiraal uit? En welke rol speelt marktmacht daarbij? Het korte antwoord is: 'Ja, automatische prijscompensatie zet aan tot een loon-prijsspiraal waarbij het verband tussen marktmacht en het ontstaan van een loon-prijsspiraal bij automatische prijscompensatie niet eenduidig is.' Leerlingen zouden stap voor stap tot deze conclusie moeten kunnen komen. Hieronder beschrijf ik een aantal voorbeeldstappen.

Overwegingen, stap voor stap

Stap 1

Leg uit wat er bedoeld wordt met een loon-prijsspiraal. Een strakke definitie van een loon-prijsspiraal bestaat er niet. Lonen en prijzen beïnvloeden elkaar altijd de hele tijd. Maar het idee van een loon-prijsspiraal is dat loon- en prijsstijgingen elkaar wederzijds snel opvolgen. Wat bedoeld wordt met 'snel' is niet eenduidig gedefinieerd. Discussies over een loon-prijsspiraal kunnen daarom niet precies zijn.

Stap 2

Leg uit dat er extra inflatie ontstaat bij automatische prijscompensatie. De doorwerking van lonen op prijzen bij automatische prijscompensatie gebeurt langs twee kanalen: hogere lonen geven hogere kosten en hogere lonen creëren extra vraag. Beide kanalen werken prijsverhogend.

Stap 3a

Beargumenteer dat kostenstijgingen doorwerken in de prijs en dat de mate waarin dat gebeurt afhankelijk is van de mate waarin aanbieders beschikken over marktmacht. Dit is de afwentelingsparadox. Daarbij worden kostenstijgingen minder doorgevoerd in de prijs als aanbieders beschikken over meer marktmacht (Hinloopen, 2022a).

Stap 4a

Leg uit dat de afwentelingsparadox marktmacht aanmerkt als een dempende factor bij het ontstaan van inflatie. Een stijging van kosten werkt minder door in de prijzen bij meer marktmacht. In die zin vermindert marktmacht het gevaar van een loon-prijsspiraal bij automatische prijscompensatie. Want hogere kosten door gestegen lonen werken minder door in de prijs bij meer marktmacht en dat geeft weer een lager extra loon, daarmee lagere extra kosten, en zo verder.

Stap 3b

Beargumenteer dat extra vraag doorwerkt in de prijs en dat de mate waarin dat gebeurt afhankelijk is van de mate waarin aanbieders beschikken over marktmacht. Dit is de marktmachtmultiplier. Daarbij stijgen prijzen meer door een gestegen vraag als aanbieders over meer marktmacht beschikken (Hinloopen, 2022b).

Stap 4b

Leg uit dat de marktmachtmultiplier marktmacht aanmerkt als een bron van inflatie. Een gestegen vraag geeft hogere prijzen bij meer marktmacht. In die zin versterkt marktmacht het mechanisme van een loon-prijsspiraal bij automatische prijscompensatie. Immers: een gestegen vraag door gestegen lonen wakkert de prijs meer aan bij meer marktmacht, en dat geeft weer een extra hoger loon, en zo verder.

Stap 5

Concludeer dat er twee tegengestelde effecten zijn van de doorwerking van marktmacht op prijzen bij automatische prijscompensatie. Marktmacht versterkt de doorwerking van automatische prijscompensatie op de prijzen via de marktmachtmultiplier. Maar marktmacht vermindert de doorwerking van automatische prijscompensatie op de prijzen via de afwentelingsparadox.

Stap 6

Sluit af met de conclusie dat het antwoord op de vraag of automatische prijscompensatie inflatie oplevert, afhankelijk is van welk effect bij stap 5 sterker is.

Apple versus de bakker om de hoek

Om bovenstaande stappen in de praktijk te brengen, kan er een voorbeeld doordacht worden: geeft automatische prijscompensatie meer inflatie bij de bakker om de hoek of bij Apple? Bakkers beschikken nauwelijks over marktmacht, Apple bezit veel marktmacht. Bij bakkers wakkert automatische prijscompensatie de inflatie vooral aan via de afwentelingsparadox. Bij Apple is het vooral de marktmachtmultiplier die bij automatische prijscompensatie voor extra inflatie zorgt.

Tot slot

De actualiteit presenteert docenten twee contexten die leerlingen goed kunnen begrijpen: gestegen inflatie en automatische prijscompensatie. De voor- en nadelen van automatische prijscompensatie kunnen in de klas worden besproken met in het bijzonder aandacht voor de relatie tussen marktmacht en de mate waarin automatische prijscompensatie prijsopdrijvend werkt via de afwentelingsparadox en de marktmachtmultiplier.

Dat levert twee tegengestelde effecten op die ook met het marktmodel inzichtelijk gemaakt kunnen worden gemaakt. Dit zijn dan wel simulaties die te ver voeren voor een behandeling in de klas, maar die de liefhebber bij mij kan opvragen (stuur daarvoor een berichtje naar J.Hinlopen@uva.nl).

Referenties

CBS (2022). "Naar een nieuwe methode om energieprijzen te berekenen." www.cbs.nl (laatst bekende update: 31-10-2022).

Hinlopen, J. (2022a). "De prijs van inflatie." 2022, Tijdschrift voor het Economisch Onderwijs, 4 (juli): 32 – 36.

Hinlopen, J. (2022b). "Marktmacht en bestedingsinflatie." 2022, Tijdschrift voor het Economisch Onderwijs, 6 (november): 20 – 25.